

ČÍSLOVKY (NUMERALIA)

Studijní opora pro studenty oboru Učitelství pro 1. stupeň základní školy

Mgr. Klára Gyüre, Ph.D.

Pedagogická
fakulta

Univerzita Palackého
v Olomouci

ČÍSLOVKY (NUMERALIA)

Studijní opora pro studenty oboru Učitelství pro 1. stupeň základní školy

Mgr. Klára Gyüre, Ph.D.

odborný asistent

Katedra českého jazyka a literatury

Pedagogická fakulta

Univerzita Palackého v Olomouci

2023

ČÍSLOVKY – obecná charakteristika

- vyjadřují **POČET, POŘADÍ...**
- jsou **ohebné** (tzn. skloňují se) - určujeme hlavně **pád**, ale i **číslo** (př. *jedna žena, dvě ženy*) a **rod** (př. *jeden muž, jedna žena, jedno dítě*)
- ptáme se na ně **KOLIK? KOLIKÁTÝ? KOLIKANÁSOBNÝ? KOLIKERO? KOLIKERÝ?...**
- ve větě mají nejčastěji funkci **přívlastku shodného** (*první místo*), dále **podmětu** (*Polovina lidí odešla.*), **předmětu** (*Měl bys druhého vyslechnout.*), **příslovečného určení** (*Vytiskni to tříkrát.*), **doplňku** (*Skončil jako třetí.*) a **jmenné části přísudku** **jmenného se sponou** (*Petr je osmý.*)

A) SÉMANTICKÉ VLASTNOSTI

KLASIFIKACE ČÍSLOVEK

URČITÉ

X

NEURČITÉ

- **můžeme je zapsat číslicí**
- **označují přesný počet**
- *př. pět, stý, dvojnásobný*
- **nemůžeme je zapsat číslicí**
- **neoznačují přesný počet**
- *př. několik, několikátý, několikanásobný, málo*

JEDNODUCHÉ

X

SLOŽENÉ

- *př. jeden, deset, sto*
- *př. sedmdesát dva, pětasedmdesát, tisíc pět set dvacet tři*

DRUHY ČÍSLOVEK

	URČITÉ ČÍSLOVKY	NEURČITÉ ČÍSLOVKY
ZÁKLADNÍ (KOLIK?)	JEDEN, PĚT, STO, MILION...	NĚKOLIK, MÁLO, MNOHO...
ŘADOVÉ (KOLIKÁTÝ?)	SEDMÝ, DESÁTÝ, TISÍCÍ...	NĚKOLIKÁTÝ...
DRUHOVÉ (KOLIKERÝ? KOLIKERO?)	DVOJE, OSMERY, DVOJÍ...	NĚKOLIKERO, NĚKOLIKERÝ...
NÁSOBNÉ (KOLIKRÁT? KOLIKANÁSOBNÝ?)	STOKRÁT, STONÁSOBNÝ...	MÁLOKRÁT, NĚKOLIKANÁSOBNÝ

ZÁKLADNÍ

- **JEDEN (JEDNA, JEDNO), DVA, DVĚ, STO, MILION, DEVADESÁT PĚT, TUCET, KOPA ...**
 - vyjadřují **PROSTÝ POČET**, pomocí **minus** i **záporné hodnoty** (př. *minus pět stupňů*)
 - ptáme se otázkou **KOLIK?**
-
- **složené číslovky** mají dvojí podobu: př. *dvacet dva X dvaadvacet*
 - **sufixy**: -náct (př. *devatenáct*), -cet (př. *třicet*), -sát (př. *osmdesát*)
 - **dva (oba)/dvě (obě)**: 2. *dvou (obou)*; 3. *dvěma (oběma)*; 4. *dva (oba)/dvě (obě)*; 6. *o dvou (obou)*; 7. *se dvěma (oběma)*
 - **tři, čtyři**: podle vzoru *kost* (s výjimkami) 2. *bez tří/třech, čtyř/čtyřech*, 7. *se třemi, čtyřmi*

ŘÁDOVÉ

- **NULTÝ, PRVNÍ, STÝ, MILIONTÝ, NĚKOLIKÁTÝ, MILIARDTÝ...**
 - vyjadřují **POŘADÍ** v řadě
 - ptáme se otázkou **KOLIKÁTÝ?**
-
- číslovku **druhý** lze použít i ve významu **jiný** (př. *Druhý by s tím šel k lékaři.*)
 - vedle číslovky **padesátý** existuje i tvar **půlstý** (př. *Jubilejní půlsté představení.*), stejně i půltisící, půlmilionový
 - letopočet můžeme číst i jako číslo vyjádřené číslovkou základní (stejně jako údaj o straně) - př. *roku tisíc devět set čtyřicet pět X roku tisícího devítistého čtyřicátého pátého*
 - patří sem i číslovky **časové** (př. *poprvé, prvně*) a **výčtové** (př. *za prvé, za sté*)

DRUHOVÉ

- **DVOJÍ, TROJÍ, ČTVERO, PATERO, NĚKOLIKERY, NĚKOLIKERO ...**
 - označují **MNOŽSTVÍ DRUHŮ**
 - ptáme se otázkou **KOLIKERÝ? KOLIKERO?**
-
- v některé literatuře rozlišujeme:
 - **SOUBOROVÉ** - množství **souborů**; **Kolikery?** (př. *Koupila jsem si dvoje kalhoty.* - tzn. dva kusy téhož souboru)
 - **DRUHOVÉ** - množství **druhů**; **Kolikerý?** (př. *Koupila jsem si dvojí kalhoty.* - tzn. jedny společenské, jedny sportovní)
 - **nadsázka:** *př. tisíceré díky*

NÁSOBNÉ

- **DVOJNÁSOBNÝ, PÁRKRÁT, MNOHOKRÁT, STOKRÁT, DVOJMO, DVOJITÝ, TROJNÁSOB ...**
 - vyjadřují **KOLIKRÁT** se něco **VYSKYTUJE**
 - ptáme se otázkou **KOLIKRÁT? KOLIKANÁSOBNÝ?**
-
- přípona **-krát**, (*př. tisíckrát*), **-it(ý)** (*př. dvojitá*), **-násob** (*př. trojnásobný*)

DALŠÍ DRUHY ČÍSLOVEK

NUMERICKÉ

- **NULA, ČTYŘKA, TISÍCOVKA...**
- vyjadřují **POJMENOVÁNÍ ČÍSEL SAMÝCH** (vznikají abstrakcí z číslovek základních), ale vyjadřují také **POČET**
- udávání **tempa** (*raz, dva, tři...*)
- přípona **-ka, -ovka** (*čtyřka, pětitisícovka*)

ÚHRNNÉ

- **DVÉ, TRÉ, STERO ...**
- vyjadřují **POČET JEVŮ**, avšak pojatý **ÚHRNEM**, v **CELKU** (*př. dvě dobrých sester*)
- vzor **vstupné** (*př. dvě, três, obé*) a **město** (*př. čtvero, stero*)
- nepoužívají se tak často - **knižní** až **archaické**, dnes spíše s humorem
- ustálená spojení: *čtvero ročních období*

DÍLOVÉ

- **PŮL, ČTVRT, SETINA, POLOVINA, MILIONTINA ...**
- vyjadřují jeden z teoreticky rovných **DÍLŮ CELKU**
- *půl, čtvrt* - nesklonné; *polovina, třetina, desetina* - sklonné

SKUPINOVÉ

- **DVOJICE, TROJICE, OSMIČKA, OSMA ...**
- vyjadřují **SKUPINU JEVŮ, OSOB**
- **přípony: -ice, -tice** (př. *dvojice*) - vzor *růže*; **-ka, -ovka** (př. *stovka*) - **žena**

VELIKOSTNÍ

- **TISÍCOVÝ, MILIONOVÝ, NULOVÝ ...**
- vyjadřují **VELKÝ ROZSAH, VÝŠI**
- objevují se obvykle až od **tisíců** (př. ve pětisícovém nákladu, několikamilionová hodnota), výjimkou je výraz **nulový** (př. *Máme nulový zisk.*)

B) MORFOLOGICKÉ VLASTNOSTI

SKLOŇOVÁNÍ ČÍSLOVEK

JMENNÉ

- podle **podstatných jmen**
- *tři, čtyři* (vzor **KOST**)
- *sto* (vzor **MĚSTO**)
- *tisíc* (vzor **STROJ**)
- *milion, tucet* (vzor **HRAD**)
- *miliarda, polovina, tisícina* (vzor **ŽENA**)
- *polovice, půle* (vzor **RŮŽE**)

ZÁJMENNÉ

- podle **zájmen**
- *př. jeden, jedna, jedno* (vzor **TEN**, ta, to)

ADJEKTIVNÍ (SLOŽENÉ)

- podle **přídavných jmen**
- číslovky **řadové** (*př. druhý, třetí*), **druhové** (*čtvrtý, dvojí*), **násobné** (*dvojnásobný*), **úhrnné** (*dvé*)
- *př. první* (vzor **JARNÍ**), *druhý* (vzor **MLADÝ**)

ČÍSLOVKOVÉ (VLASTNÍ)

- pro číslovky **5 - 99**
- mají pouze **dva tvary** (*př. pět - pěti, padesát - padesáti ...*)

! NESKLONNÉ: dvakrát, pár, půl, čtvrt

SKLOŇOVÁNÍ ČÍSLOVEK - doplnění

- **číslovky 2 - 4** - následuje po nich jméno v **1. pádě** (př. dva herci)
- **číslovky 5 a více** - následuje po nich jméno v **2. pádě** (př. pět, dvacet herců)
 - ve **složených tvarech** několik variant (př. dvacet dva herci, dvacet dva herců)
- **číslovka 100** - tři způsoby skloňování
 - **číslovka se skloňuje, jméno je ve 2. pádě** (př. se stem občanů)
 - **číslovka i jméno se skloňují** (př. se sty občany)
 - **číslovka se neskloňuje, jméno se skloňuje** (př. se sto občany)
- **číslovka 1000** - dva způsoby skloňování ve spojení se stovkami a desítkami
 - **skloňují se všechny členy** (př. k tisíci šesti stům sedmdesáti čtyřem korunám)
 - **skloňují se jen jednotky a desítky** (př. k tisíc šest set sedmdesáti čtyřem korunám)
- **kombinované číslovkové výrazy:**
 - a. skloňují se **všechny jednotlivé číslovky**
 - b. skloňují se **jen částečně - hlavně jednotky a desítky** (stovky a tisíce nesklonné)
 - c. **neskloňují se** vůbec (v matematice a finančnictví)

C) SYNTAKTICKÉ VLASTNOSTI

SYNTAKTICKÉ VLASTNOSTI ČÍSLOVEK

- číslovky ve větě **plní funkci jmen, které zastupují**
 - *tucet, polovina...* - chovají se jako **podstatná jména** (př. Lidé přišli na náměstí. Polovina přišla na náměstí.)
 - *dvojí...* - chovají se jako **přídavná jména** (př. Dej mi nové knihy. Dej mi několik knih.)
 - *dvakrát...* - chovají se jako **příslovce**. (Vytisknu to rychle. Vytisknu to dvakrát.)

PRIMÁRNÍ A SEKUNDÁRNÍ FUNKCE

PRIMÁRNÍ FUNKCE

- **PODMĚT** (př. Polovina lidí odešla.)
- **PŘEDMĚT** (př. Měl bys druhého vyslechnout.)
- **PŘÍVLASTEK SHODNÝ** (př. Přines mi prosím několik papírů.)
- **PŘÍSLOVEČNÉ URČENÍ** (př. Vytiskni to třikrát.)

SEKUNDÁRNÍ FUNKCE

- **DOPLNĚK** (př. Skončil jako třetí.)
- **JMENNÁ ČÁST
PŘÍSUDKU JMENNÉHO
SE SPONOU** (př. Petr je osmý.)

NAVÍC: Jak na psaní číslovek?

1. **složené číslovkové výrazy** = každá číslovka zvlášť (*deset tisíc čtyři sta dvacet pět*), ale na složenkách: jako jedno slovo (*dvěstědvacetosm*)
2. za **řadovými** číslovkami (vyjádřenými číslicí) se píše tečka (*24. prosinec, Karel IV.*), ale tečku nepíšeme v datu ve zlomku (*24/12/2007*)
3. **označení stránky, kapitoly** stojí-li číslice za jménem (*na straně 26 nahoře, kapitola 15*)
4. **čas**: 13.30
5. **sportovní údaje**: 13:30
6. **peněžní údaje**: 13,30
7. **procenta**: 10% - *desetiprocentní*, 10 % - *10 procent*
8. **stupně**: 10 °C - *desetistupňový*, 10 °C - *10 stupňů*
9. **roky**: 10letý - *desetiletý*
10. **datum**: 11. 11. 2004
11. **letopočet**: *tisíc devět set dvacet pět X tisíc devět set pětadvacet X devatenáct set dvacet pět X devatenáct set pětadvacet*

1. Do šedých polí napište druhy číslovek podle významu i určitosti. Následující slova k druhům číslovek přiřadte: MNOHOKRÁT, DRUHÝ, KOLIKERY, NĚKOLIK, NĚKOLIKERO, PĚTKRÁT, ŠEDESÁT PĚT, PATERO, NĚKOLIKÁTÁ, ŠESTINÁSOBNÝ, KOLIKÁTÝ, MÁLO, JEDEN, NĚKOLIKRÁT, SEDMÝ, DVOJE.

1. Do šedých polí napište druhy číslovek podle významu i určitosti. Následující slova k druhům číslovek přiřadte: MNOHOKRÁT, DRUHÝ, KOLIKERY, NĚKOLIK, NĚKOLIKERO, PĚTKRÁT, ŠEDESÁT PĚT, PATERO, NĚKOLIKÁTÁ, ŠESTINÁSOBNÝ, KOLIKÁTÝ, MÁLO, JEDEN, NĚKOLIKRÁT, SEDMÝ, DVOJE.

	URČITÉ	NEURČITÉ
ZÁKLADNÍ	ŠEDESÁT PĚT, JEDEN	NĚKOLIK, MÁLO
ŘADOVÉ	DRUHÝ, SEDMÝ	NĚKOLIKÁTÁ, KOLIKÁTÝ
DRUHOVÉ	PATERO, DVOJE	KOLIKERY, NĚKOLIKERO
NÁSOBNÉ	PĚTKRÁT, ŠESTINÁSOBNÝ	MNOHOKRÁT, NĚKOLIKRÁT

Procvičování online

[https://vseved.upol.cz/test_button.php?
soubor_pro_resitele=1636232033PBM&jmeno_souboru_zadani=cestina027&ukolu_celkem=31
&https%3A%2F%2F](https://vseved.upol.cz/test_button.php?soubor_pro_resitele=1636232033PBM&jmeno_souboru_zadani=cestina027&ukolu_celkem=31&https%3A%2F%2F)

www.umimecesky.cz%2Fcviceni-cislovky_

1. SÉMANTICKÉ VLASTNOSTI ČÍSLOVEK

- obecná **charakteristika**
- klasifikace: číslovky **určité, neurčité, jednoduché a složené** + příklady
- **druhy** číslovek: základní, řadové, druhové, násobné - specifika + příklady
- (další druhy číslovek: numerické, úhrnné, dílové, velikostní, skupinové - specifika + příklady)

2. MORFOLOGICKÉ VLASTNOSTI ČÍSLOVEK

- pád, číslo, rod
- skloňování **jmenné, adjektivní, zájmené, číslovkové** - specifika a vzory + příklady
- příklady číslovek **nesklonných**
- (skloňování číslovek 2-4, 5 a více, 100, 1000, kombinované číslovkové výrazy)

3. SYNTAKTICKÉ VLASTNOSTI ČÍSLOVEK

- **primární** a **sekundární** funkce + příklady

Zdroje

CVRČEK, Václav. Mluvnice současné češtiny. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2015. ISBN 978-80-246-2812-7.

ČECHOVÁ, Marie. Čeština - řeč a jazyk. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7235-413-9.

GAZDÍKOVÁ, Vlasta. Slovní druhy expres. Brno: Edika, 2020. ISBN 978-80-266-1533-0.

HUBÁČEK, Jaroslav. Čeština pro učitele. Odry: Vade Mecum Bohemiae, 2010. ISBN 978-80-86041-37-7.

KOLÁŘOVÁ, Ivana. Český jazyk: [pro studující učitelství 1. stupně základní školy]. Praha: Grada, 2012. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3358-6.

ŠTÍCHA, František a kol. Akademická gramatika spisovné češtiny. Vyd. 1. Praha: Academia, 2013. 974 s. ISBN 978-80-200-2205-9.

Pedagogická
fakulta

Univerzita Palackého
v Olomouci

Financováno
Evropskou unií
NextGenerationEU

Národní
plán
obnovy

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Podpořeno z projektu Vzdělávání na UP 22+ edUP NPO_UPOL_MSMT-16589/2022.